

Н. ВАКУЛА
(Ужгород)

РОЗВИТОК ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАКАРПАТТІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919 – 1939)

На час приєднання Закарпаття до Чехословаччини охорона здоров'я краю перебувала у занедбаному стані. До 1919 року державна медична служба, тобто медичні заклади, дільничні лікарні та амбулаторії у сільських населених пунктах були відсутніми. Стаціонарна медична допомога надавалася тільки в чотирьох лікарнях-Ужгорода, Мукачева, Берегова й Севлюша з кількістю 800 ліжок, що було недостатньо навіть для мешканців цих міст [4]. У гірських районах краю представника медицини бачили тільки у двох випадках- коли встановлювався медичний нагляд на період спалаху епідемій, запровадженні карантину, проведенні масових щеплень, і коли викликали до важкохворого. Медичні послуги були платними. Лікарями працювали в основному угорці, що певною мірою не забезпечувало порозуміння у спілкуванні хворого і лікаря. У 1910 році за офіційними даними на Закарпатті існувало 40 санітарно-лікувальних дільниць, в яких працювало 122 лікарі, з них лише 4 – українці і службову посаду лікаря займало 28 осіб. Інша лівова частка, 94 лікаря, займалася виключно приватною лікувальною справою [1; 5,5]. Крім того, на території Підкарпатської Русі діяла акушерська школа і заклад для глухонімих в місті Ужгороді, в Мукачеві - державний дитячий притулок (1905р.), у Виноградіві - заклад для розумововідсталих дітей [4].

В той же час санітарно-епідеміологічний стан краю був критичним. Низький рівень життя, антисанітарія, недоїдання, визиск та безграмотність селян ставали причиною постійних епідемій інфекційних захворювань. Найбільш частими хворобами населення були: тиф, проказа, малярія, сибірка, кишкові інфекції, у гірських районах – туберкульоз і сифіліс [5, 8-9]. Висока плата за медичне обслуговування в стаціонарах робила лікування недоступним для більшості населення Закарпаття. Крім того, серед мешканців села панував сформований віками страх перед лікувальним закладом. Траплялися випадки, коли сім'я приховувала хворого, щоб не допустити його госпіталізації. Люди були переконані в тому, що хто туті потрапить, той помре [4; 5].

Керівництво охороною здоров'я на території Закарпаття в складі Чехословаччини (1919 – 1939) здійснювалося за Урядовим розпорядженням № 24 від 11.01.1923 року "Про впорядкування справ охорони здоров'я"[4]. За цим розпорядженням необхідно було заповнити вільні вакансії міських і сільських лікарів в усіх населених пунктах Словаччини та Закарпаття, які нараховували 5 тис. жителів (в Чехії та Моравії — 6 тис. чол.). Менші села об'єднувалися у лікарські дільниці (*lekarsky obvod*) при умові, що кількість населення в них не перевищить 10 тис. чол. Розпорядження визначало коло обов'язків службових лікарів, а також завдання та повноваження місцевих рад охорони здоров'я (*zdravotna rada*). Вцілому медична допомога залишилася платною, оскільки згідно 26 параграфа цього Розпорядження, безкоштовна медична допомога надавалася тільки офіційно визнаним біднякам, а також при першій невідкладній допомозі в екстрених випадках [1,13].

У 1923 році Підкарпатська Русь була поділена на 70 санітарних округів , в яких стало працювати 70 дільничних службових лікарів [4]. Першорядне завдання, яке необхідно було екстренно вирішувати службі охорони здоров'я, було подолання епідемій різних інфекційних захворювань, які приводили до великої смертності серед населення і загрожували знесиленій війною Європі. Після Першої світової війни у 1919

– 1920 рр. серед виснаженого голодом та війною населення краю поширилися такі інфекційні хвороби як черевний тиф, дизентерія, висипний тиф, віспа [13].

Для боротьби з інфекціями спеціальним розпорядженням президента республіки від 6.11.1919 року було утворено Чехословацький Червоний Хрест, перші загони якого були утворені на Закарпатті у 1920 році в Ужгороді та Мукачеві у вигляді організованих кухонь, розподілу одягу, а також медичної допомоги [13]. Згодом його координаційний центр був організований у Мукачеві і керував ним доктор Б. Альберт. Він сконцентрував тут усю соціальну і медичну роботу для допомоги постраждалому населенню. На перших порах Американський Червоний Хрест передав у користування санітарний поїзд, який був обладнаний усіма необхідними ліками та засобами. У кінці 1920 року Чехословацьким Червоним Хрестом на Підкарпатську Русь було надіслано інфекційну лікарню, яка розташувалася у Хусті. Після року діяльності вона була передана місцевому уряду і проіснувала до 1934 року, до моменту припинення епідемії у цій частині Підкарпатської Русі. У період 1920 – 1936 рр. лікарями санітарного поїзду було оглянуто 55 тис. хворих, яким у 25,5 тис. випадках було видано ліків безкоштовно, робились щеплення проти інфекційних захворювань, перевозилися хворі до лікарень. Усім лікарням у цей час було передано постільної білизни, перев'язочного матеріалу і ліків на суму 250 тис. крон. Допомогу санітарними матеріалами одержували і дільничні лікарі. Наплив селян на пункти огляду були великі, нікому не було відмовлено. З часом, для кращого доступу в населені пункти, було організовано санітарну автоколонну. У 1924 році в Сваляві було організовано санітарну дезінфекційну станцію, яка при потребі могла перетворюватись у модерну лікарню, а в інший час виконувала функції соціальної здоровохорони [4;13].

У 20-х роках Міністерство здоровохорони і фізичного виховання за допомогою добровільних організацій організувало амбулаторії (порадні) у найбільш віддалених від лікарень населених пунктах. Їх діяльність була спрямована на боротьбу з туберкульозом, інфекційними та венеричними хворобами. Для подолання великої дитячої смертності близько 15 амбулаторій було організовано Червоним Хрестом для надання медичної допомоги вагітним жінкам і матерям з дітьми — “Порадна нашим дітям” (Допомога нашим дітям) [10;13]. В цих жіночих порадах вагітні жінки могли одержати елементарні знання про годування та дитячу гігієну, про заходи профілактики дитячих хвороб, ліки, а в деяких випадках і матеріальну допомогу. Але за десять років існування до ужгородської Порадні звернулося всього 2821 жінок і більшість із них продовжували народжувати дома [10].

На цей час ліжковий фонд лікарень центральних міст Підкарпатської Русі не відповідав тому величезному напливу хворих. Необхідно було потурбуватися про їх розширення. Тож протягом 20 – 30 рр. з'являється ряд лікувальних новобудов. У 1929 – 1930 рр. нове приміщення одержала акушерська школа — Інститут для навчання і виховання акушерок. Володимир Немець, який прийшов на місце Андрія Новака, зазначає, що збудований він був за останніми вимогами акушерської науки: складався з інтернату для учениць, лекційної аудиторії, двох операційних, лабораторії і, головне, з трьох діючих стаціонарних лікарняних відділень на 75 ліжок, а саме: для родиль, гінекологічних та септичних хворих. Крім того, були рентген апарат та діатермія. Також тут з 1930 року з ініціативи В. Немца була реорганізована система навчання — 1.10.1930р. відкрилися вперше 10-місячні навчальні курси акушерок [7].

Міську лікарню Мукачева під свою опіку взяв уряд. Будівлі лікарні були переплановані і добудовані. Так були організовані відділення для лікування туберкульозу, інфекційне та дитячих хвороб. Згодом було збудовано нове приміщення з хірургічним та гінекологічним відділеннями. У 1928 році відкривається філіал цієї лікарні у Солотвино на 20 ліжок. У 1936 році при Берегівській лікарні зводиться

хірургічно-гінекологічний павільйон. У земській лікарні Севлюша був збудований корпус для венерично хворих, для хірургічних і жіночих хвороб, кілька господарських будівель. Планувалося будівництво лікарні в Хусті на місце тієї, яка існувала на утримання Червоного Хреста і припинила свою діяльність у зв'язку з закінченням епідемії.

У статті Миколи Долиная "Общественная городская больница в Ужгороде", який на той час був її директором, зазначається, що станом на 30.03.1936 року ужгородська міська лікарня мала такі відділення: хірургічне- гол. лікар -хірург і санітарний радник О.В. Фединець, по внутрішнім і очним хворобам, інфекційне, венерично-шкірне-гол. лікар асистент університетської клініки в Братиславі Адальберт Куртка, психіатричне-гол. лікар - Микола Долиная, ординація по вушним, горловим і носовим хворобам. У цьому ж році було встановлено рентгенівський апарат. Рентген кабінетом завідував молодий лікар В. Фельдмань. Згодом такі ж кабінети були створені у лікарнях Мукачева та Берегова. На той час ліжковий фонд ужгородської лікарні, яка уже тоді мала статус обласної, зріс до 600 ліжок, але цього для населення Закарпаття було іще замало. Водночас був прийнятий проект на побудову в майбутньому нового корпусу вартістю в 4 млн. крон для шкірно-венеричних хвороб. Це передбачало розширення інших відділень ужгородської лікарні [2]. Паралельно скуповувалась прилегла земля на 1 млн. крон, що давало можливість з'єднати усі корпуси у єдиний лікувальний комплекс.

За рішенням Міністерства охорони здоров'я на кошти земського уряду та добровільні пожертвування громадян в Ужгороді був збудований Будинок Народного Здоров'я [4]. До його складу входили епідеміологічний підрозділ, бактеріологічна лабораторія, обладнана за вимогами того часу, три амбулаторії для боротьби з туберкульозом, венеричними і дитячими хворобами та загін із числа добровольців. Сферою його діяльності була рішуча боротьба з інфекціями, але діяв він тільки в Ужгородському окрузі. Добровільна частина (лікарі і вчителі, соціальні працівники) систематично проводила санітарно-виховну роботу серед населення Підкарпатської Русі. Одним із методів пропаганди гігієнічних знань була виставка плакатів по гігієні, виконаних місцевими художниками, яка була проведена в Ужгороді, а згодом в усіх важливих центрах Підкарпатської Русі. Загалом лікарями-ентузіастами та патріотами краю виконувалась велика просвітницька робота для попередження хвороб. Вони приймали активну участь у діяльності усіх культурно-освітніх товариств, друкували свої наукові роботи у їх збірниках і журналах: "Санітарія"(1926), "Терапія"(1922), "Врачебный Союз"(1929), "Народне здоров'я"(1937), видавали освітні брошури, читали лекції. У 1926 - 1929рр. Червоним Хрестом населенню краю було продемонстровано такі навчальні фільми: "Туберкулезь", "Уходь за детьми", "Первая помощь", "Общее здравоохранение". Такі заходи були особливо популярними серед населення Підкарпатської Русі.

Про успішну роботу Дому Народного Здоров'я красномовно розповідає опублікована статистика у Свободі: "У 1934 році посітило протитуберкульозну пораду 3 656 осіб,"Нашим дітям"- 4 530 дітей, противенеричну 2 141 хворих, а крім того був обстежений здоровельний стан 2 271 шкільних дітей. Разом 12 598 осіб. Проведено рентгенобстеження легенів у 2 212 осіб. Ці числа вказують, яку благородну роботу виконує "Дім Народного Здоров'я", ведучим лікарем якого є русин -д-р Степан Микуланинець"[8].

Великою була розгорнута і соціальна програма. Державний дитячий притулок в Мукачеві був розширений добудовою, в якій було вперше організовано заклад для сліпих Підкарпатської Русі. В Ужгороді "Общество защиты матерей и детей" організувало дитячі ясла. У Воловому, Сваляві, Великому-Березному Чехословацький Червоний Хрест утримував інтернати для учнівської молоді, неодноразово проводив акції харчування (1921 - 1927) [4,72].

Однак усі оці заходи, при відсутності мережі лікувальних закладів села і міста, не були ефективними і достатніми для успішної організації й повного забезпечення охорони здоров'я у вкрай занедбаному нужденному краї. За короткий час - за двадцятирічне перебування Закарпаття у складі Чехословаччини - аж ніяк не можна було чекати скороспілих результатів. У другій половині 30-х років ліжковий фонд усіх лікарняних закладів Підкарпатської Русі складав усього 1825 ліжок, 2 ліжка на 1 000 населення (в Чехії - 6 ліжок). Всього на Підкарпатті працювало 269 лікарів і було 54 аптеки, але були і такі округи, що зовсім не мали лікаря [1; 6,212]. Смертність на Підкарпатській Русі була значно вищою у порівнянні з чеськими землями. Тут на 1 тис. жителів вона становила 19,43 проти 13,49 в Чехії. З 1 тис. жителів вмирало за рік 163 дітей проти 99 в Моравії [6,212]. Велика віддаленість лікувальних закладів і висока плата за медичну допомогу в стаціонарах (від 22 до 70 крон при середньому заробітку 8-14 крон), погані засоби пересування були основною перешкодою тому, що бідний селянин вчасно міг звернутися по допомогу. Він не міг собі цього дозволити і волів скоріше мовчки помирати, ніж вводити у скруту свою родину, яка внаслідок економічної кризи 1929-1933рр., була приречена на смерть. 40-річні "діди" і 30-річні "бабуні" снували вулицями сіл. "Голод і журба бороздами поорали їх заскоро постаріле лице... Діти з розпухлими від голоду черевами та з синьцями під очима, ходять мов тіні" [12,114]. Але чи могло бути інакше, коли за сумною статистикою, опублікованої у "Свободі" за 1936 рік - 30 липня, наводяться такі дані: "... На хліб і взагалі їжу видавав земледілець пересічно в Чехії на рік 1405 корун, в Моравії - 1600, в Словаччині - 1300, в Підкарпатській Русі - лиш 916. А на одягу, обув, паливо, світло, на книгу й новинку, на виховання дітей, на пошту, податки, на лічення, на табак і т.п. видає селянин через цілий рік пересічно в Чехії - 2589Кч., в Моравії - 2182, в Словаччині - 1200, в Підкарпатській Русі - 600. ...То значить, що наш селянин немає з чого одіватися, чим лічитися, за що купувати книгу, новинки, засилати своїх дітей до вищих шкіл і т. д. ...Статистика показує, що з року в рік добробут селян зменшується, що в наших верховинських хатах, а ще в посередніх газд, хліб знаходиться на столі хіба лиш до середини зими, а потім животіє бідна родина хіба лиш поливкою із коріння й листя дерев. Ця смутна статистика крикливо осуджує недбалість господарської політики на Підкарпатській Русі, рішуче осуджує недбалість пануючих партій, які про благобуття селянства абсолютно не стараються" [9].

І в той же час у державному бюджеті Чехословаччини 1937 р. "...призначено на охорону здоров'я 160 млн. корун, а з цього для Підкарпаття уділено тільки 5 млн. 523 тисячі. Коли відрахувати 2237500 корун, які підкарпатські лічниці мають в цьому році повернути державі зі своїх прибутків, то для Підкарпаття далось тільки 2,25 проц. всердержавної суми" [9].

1938 рік став роком великих випробувань для Підкарпатської Русі. Наприкінці 1938 року Чехословаччину перетворено на Федеративну республіку чехів, словаків і підкарпатських русинів. Із перших днів створення Перший автономний уряд підкарпатських русинів, очолюваний А. Бродієм, робив спробу покращити не тільки економічну ситуацію у краї, але й медичне забезпечення народних мас. Усі справи з організації охорони здоров'я та соціального забезпечення населення Підкарпатської Русі в уряді А. Бродія були доручені стас-секретарю-Августину Волошину, який виконував ці обов'язки з 15 - 26 жовтня 1938 року [11,24-25]. На другому засіданні уряду, яке відбулося 18 жовтня 1938 року, вже було заслухано А. Волошина про створення підкарпатського центру соціального забезпечення. В уряді було вивчено продовольчу ситуацію краю та розроблено певні заходи щодо її поліпшення, проведено допомогіві акції населенню гірських районів (У жовтні 1938р. з Румунії в Підкарпатську Русь було завезено близько 170 вагонів кукурудзи).

У подальшій боротьбі під проводом Народної Ради за встановлення державності на Підкарпатській Русі питання здоровохорони було невідомою частиною побудови незалежної держави. У Маніфесті, прийнятому на урочистих демонстративних зборах Першої Української (Руської) Народної Ради 16 жовтня 1938 року в Ужгороді під номером 18 було записано: "... вимагаємо вибудування лічильниць у Хусті, Воловім, Рахові, Березному і Лютії та амбулаторії в менших місцях" [12,195].

26 жовтня 1938 року за зрадницьку політику А. Бродія було заарештовано і того ж дня прем'єром автономного уряду Підкарпатської Русі було призначено Августина Волошина [11,38]. В новому уряді, з 26 жовтня 1938р., передовсім усі справи з охорони здоров'я відійшли до міністерства комунікацій, яке став очолювати Юліан Ревай. Це міністерство утворило вісім відділів(ресортів), серед яких п'яте місце відводилось здоров'ю, восьме – соціальній опіці [6,284-285].

В цей час охорона здоров'я переживала тяжкі часи, які стали особливо відчутними після Віденського арбітражу (2 листопада 1938р.) Хронічно не вистачало кваліфікованих лікарських і фармацевтичних кадрів, а найбільше українських (русинських) лікарів. Чимало медичних посад після передачі Ужгорода, Мукачева і Берегова з прилеглими до них селами Угорщині стали вільними. Якщо перед перед Віденським арбітражем у Підкарпатській Русі працювало 305 лікарів, то після перенесення столиці автономної території з Ужгороду до Хуста- лише 132 лікарі, з яких 50- українців, 24- руських, 41- єврей, 18- інших [6,295]. Більшість лікарів залишилася в лікарнях міст Ужгорода, Мукачева, Берегова. Незважаючи на такий стан справ у лікувальних закладах, робилися певні спроби до його покращення. Представники від уряду Карпатської України Д. Німчук та Ю. Манівчук взяли участь у переговорах між Чехословаччиною і Угорщиною у справі налагодження медичного обслуговування. У надзвичайно короткий відрізок часу були споруджені лікарні в Дубовому, Великому-Березному, Воловому та Рахові. Тривало будівництво приміщення лікарні у Сваляві. На будівництво цих лікарень уряд асигнував 5 млн. крон [6,300].

Вже 22 листопада 1938 року В. Гренджа-Донський нотував у своєму щоденнику: "Дотепер ми були наче діти мачухи: не тільки від культури далеко, але далеко також і від опіки народного здоров'я. Лічниці в далеких чужих містах. Сталося що-небудь українському селянинові, чи робітникові, тож доки довезли до лічниці, міг він сто разів померти. Цю болячку наш уряд одним махом віддалив. Дотепер були лічниці тільки в Ужгороді, в Мукачеві, Берегові і в Севлюші. Далека Волівщина, Гуцульщина взагалі не мали лічниці. Тепер їх маємо скрізь, аж вісім, отже в Кривій, в Севлюші, в Берегварі, в Солотвині, в Березному, у Воловому, у Дубовім і в Рахові" [11,86]. Під час перебування в урядових справах у Севлюші міністер Ю. Ревай у грудні 1938 р. відвідав міську лічницю і пообіцяв розширити її ще одним павільйоном [11,107]. У кінці року в Севлюші відкрилися і курси для акушерок [6,300].

Соціальна програма уряду Волошина передбачала державну підтримку людям похилого віку, малозабезпеченим, сиротам і калікам. Проводити заходи на підвищення рівня побутової гігієни і боротьбу з інфекційними хворобами, покращити роботу страхових кас. До прикладу газета "Свобода" за 1938 рік 17 травня писала про стан каси хворих: "...каса хворих у Хусті не може знайти українця на місце урядника. Директор каси хворих є жид, переважна більшість урядників й лікарів- жиди, далі йдуть чехи, словаки, мадяри й нарешті всі вище згадані потребують найнижчого урядничого персоналу-слуг, отже є їх кілька й всі вони українці!" У жовтні 1938 року уряд видав розпорядження "Про створення Краєвого уряду робітничого забезпечення" [6,299].

Під час посиленої боротьби і підготовки до виборів у Сойм Карпатської України, у лютому 1939 року, від американської Організації Державного Відродження України (голова професор міннесотського університету – українець Олександр Грановський) при

посередництві Міжнародного Червоного Хреста було вислано матеріальну допомогу, адресовану на ім'я прем'єра А.Волошина. У листі до Федора Ревая сповіщалося, що ОДВУтакож організує збірку всяких медичних приладів, інструментів, ліків та інших запасів для обслуги лікарень у Карпатській Україні. Організація також переводить і грошову збірку [11,157].

У героїчні дні березня 1939, коли вирішувалось бути чи не бути Карпатській Україні, розпочалися тяжкі бої в її оборону. У щоденнику В.Гренджі-Донського читаємо: "Біля жіночої січової домівки також були тяжкі бої. Січові лікарі задумують у жіночій домівці зробити тимчасову амбулаторію для ранених. Лікуватимуть їх наші лікарі, бо чехи-лікарі не хочуть дати лікарської помочі січовикам. От, наприклад, директор лічниці в Кривій д-р Весели відмовив дати опіку тяжко раненим січовикам, яких приведено до лічниці серед великих мук. Їх треба було негайно оперувати, а він у своїй скаженій ненависті до українців, не тільки що відмовився оперувати, але навіть іншим лікарям заборонив їх перев'язувати. Багато з них повмирали серед великих мук"[11,233]. Обставини помстились тепер за те, що наші владні чинники не приймали до лічниць наших лікарів-емігрантів і не повикидали таку дряннь як цей лікар [11, 233] !

Про бої під гостинницею "Підкарпатська Січ" не можна спокійно читати, ні про ті муки і страждання, які випали на долю бідних хлопців-січовиків, що вже були без зброї, чимало зних "...випустило свого духа в руках мучителів- їх просто убили чехи кольбами та черевиками серед дороги. А котрих не забили під будинком, то добили їх чехи-цивілі по дорозі, деяких били так, що вони втратили пам'ять і їх тягли мов здохлятину... Збитих, змасакрованих січовиків відвели до в'язниці"[11,233]. Про медичну допомогу в такому пеклі годі було думати. Якщо на місцях боїв січові лікарі –сотник Гуменюк і д-р Волинець-, були безпосередньо їх учасниками, а потім перев'язували рани, то до ув'язнених поранених годі було дістатись. "Чехи не впускають лікаря, а є між ними тяжко ранені, що потребують негайної лікарської помочі. Як не інше, то бодай перев'язати рани, але чехи звірі, а не люди!"[11,233]. То ж втрати січовиків були великими.

14 березня 1939 року під гомін боїв на вулицях Хуста було проголошено уряд Карпатської України і проведено Сойм Карпатської України 15 березня. Міністром охорони здоров'я і соціальної опіки було призначено лікаря Миколу Петровича Долиная, на якого покладалася велика робота по організації охорони здоров'я Карпатської України з новим відтінком- НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ, яка потребувала в першу чергу: розширення мережі лікарень, у тому числі й спеціалізованих для боротьби з туберкульозом, онкологічними та іншими захворюваннями; посилення дільничного обслуговування населення; забезпечення системи охорони здоров'я необхідними спеціалістами, ліками, обладнанням; провести заходи по зниженню інфекційних захворювань у краї. Але цьому не судилося статися: молоду державу окупувала Угорщина.

16 березня 1939 у Хусті проголошено загальну мобілізацію. Формується армія Карпатської України. Вранці легкопоранених січовиків з Хуста повезено до Тячева, де мав відкритися госпіталь [15,63]. Інші загони січовиків вирушили на іршавський та севлюшський фронти.

"Після перших боїв з фронту привозили ранених- їх наші дівчата та жінки перев'язували, годували та доглядали. Зі шкіл поробилися тимчасові шпиталі, перед школою, де позавчора засідав Сойм, варилася в казані "дзяма"(гуляш) для голодних вояків, на подвір'ї окружного уряду військові кухні теж варили хоч ту скромну юшку для голодних. В отих "шпиталях" лікарів не було, їх просто витягалося з їх ординацій, щоб помагали в наглих випадках"... [15,64]. Так завершився короткий, проте важливий період в історії розвитку медицини на Закарпатті, що залишив глибокий слід і визначив шляхи до подальшого покращення охорони здоров'я у краї.

1. Вереш Е.И., Гончаров В.С. Краткий очерк истории медицины и организации здравоохранения на Закарпатье в досоветский период / Закарпат. обл. научно-мед. общество соц. гигиенистов и организаторов здравоохранения.-Ужгород, 1989.-С.13-15.
2. Долиной Н. Общественная городская больница в Ужгороде // Подкарпатская Русь. За годы 1919-1936 / Ред. Е.С. Бачинский.-Ужгород: Школьная помощь, 1936.- С. 79 - 81.
3. Каса хорих – чи жидівський приют?! // Свобода.- 1938.- 17 травня.-С. 3.
4. Микуланинець С. Здравоохраненіє и соціально-санитарныя отношенія на Подкарпатской Руси // Подкарпатская Русь. За годы 1919-1936/ Ред. Е.С. Бачинский.- Ужгород: Школьная помощь, 1936.- С. 71 – 74.
5. Микуланинець С. На варті здоров'я трудящих Закарпаття.-Ужгород: Закарпатське обл. вид-во, 1959.- 40 с.
6. Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ (1918 - 1945).- Ужгород: Закарпаття, 1995.-663с.
7. Немець В. Развитие акушерства на Подкарпатской Руси // Подкарпатская Русь. За годы 1919 - 1936 / Ред. Е.С. Бачинский.-Ужгород: Школьная помощь, 1936.- С. 77 - 78.
8. Свобода.-1935.- 7 лютого.-№ 4.
9. Смутна статистика // Свобода.- 1936.- 30 липня.- С. 1.
10. Стовбуненко-Заиченко Я.В.К вопросу о состоянии родовспоможения в Закарпатье в досоветский период // Некоторые вопросы охраны материнства и детства: Научн. записки. Том XLV / Ужгородский гос. ун-т, 1961.- С. 5 – 8.
11. Твори Василя Гренджі-Донського: В 12т. / Карпатський Союз, Інк.-Вашінгтон, 1987.-Т. VIII: Щастя і горе Карпатської України: Щоденник.- 487с.
12. Твори Василя Гренджі-Донського: В 12т. / Карпатський Союз, Інк.-Вашінгтон, 1989.- Т. IX: Публіцистика.- 502с.
13. Ульмань Ф. 15 леть работы Чехословацкаго Краснаго Креста на Подкарпатской Руси // Подкарпатская Русь. За годы 1919-1936 / Ред. Е.С. Бачинский.- Ужгород: Школьная помощь, 1936.- С. 154 – 161.
14. Федака П. Формування національної свідомості закарпатських українців у міжвоєнному двадцятиріччі (1920–1939) // Науковий зб. То-ва “Просвіта” в Ужгороді: Матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 60-річчю Карпатської України (11–12 березня 1999 р.) / Упор. П. Федака, М. Вегеш.- Ужгород, 2000.- Річник IV: Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії.- С. 6 – 13.
15. Федака С.Д. Труди і дні Карпатської України: хроніка подій / Ужгородський держ. ун-т, каф-ра історії України.- Ужгород, 1998.- 68с.

SUMMARY

Vakula N. S.

THE DEVELOPMENT OF THE HEALTH PROTECTION IN TRANSCARPATHTIA DURING THE PERIOD BETWEEN WARS (1919 – 1939).

This article is about the development of the health protection in Transcarpathion region at the beginning of the XX century, when its name was Podcarpatska Rus and when it was a part of the Chechoslovakia during 1919 – 1939.

This work describes a struggle against the epidemics of the infections illnesses, it contains a great educational work of physicians in the field of sanitary-hygienic study among population of this region.